

АСПЕКТИ ПОВЕДІНКИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ТА ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ НА ОСНОВІ КОМПЛЕКСНИХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Лукіна Ганна Михайлівна

Викладач кафедри медичної фізики, біофізики та вищої математики
Запорізький державний медичний університет, Україна

Мікаелян Геннадій Ромеович

Старший викладач кафедри медичної фізики, біофізики та вищої математики
Запорізький державний медичний університет, Україна

***Анотація.** У статті наводяться основні особливості поведінки обдарованих дітей, ознаки обдарованості, різні визначення та уявлення про обдарованість. Зазначені мотиваційні та інструментальні аспекти поведінки обдарованих учнів. Інструментальний - характеризує способи їх діяльності. Мотиваційний - характеризує ставлення дитини до тієї чи іншої сторони дійсності, а також до своєї діяльності. Описані принципи побудови програм для обдарованих дітей, їх особливості та різновиди. Підкреслена роль навчальних закладів як справжніх місць розвитку обдарованості дитини.*

Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей становить одне із головних завдань вдосконалення системи освіти. Однак недостатній психологічний рівень підготовки педагогів для роботи з дітьми, які проявляють нестандартність у поведінці та мисленні, призводить до неадекватної оцінки їх особистісних якостей і всієї їх діяльності. Нерідко творче мислення обдарованої дитини розглядається як відхилення від норми або негативізм. Експерименти, проведені в багатьох країнах світу, переконливо показали, наскільки складно перебудувати систему освіти, змінити ставлення педагога до обдарованій дитині, зняти бар'єри, що блокують її таланти.

Існує думка, що обдаровані діти не потребують допомоги дорослих, особливої уваги і керівництва. Однак, в силу особистісних особливостей, такі діти найбільш чутливі до оцінки їх діяльності, поведінки і мислення, вони більш сприйнятливі до сенсорних стимулів і краще розуміють відносини і зв'язки. Обдарована дитина схильна до критичного відношення не тільки до себе, але і до оточення. Тож педагоги, які працюють з обдарованими дітьми, повинні бути досить терпимі до критики взагалі і себе зокрема. Талановиті діти часто сприймають невербальні сигнали як прояв неприйняття себе оточуючими. У результаті така дитина може справляти враження такої, що відволікається, постійно на все реагує, непосидючої. Для них не існує стандартних вимог (все як у всіх), їм складно бути конформістами, особливо, якщо існуючі норми і правила йдуть врозріз з їх інтересами і здаються безглуздими. Для обдарованої дитини твердження, що так прийнято, не є аргументом. Обдаровані діти досить вимогливі до себе, часто ставлять перед собою не здійсненні в даний момент цілі, що призводить до емоційного розладу і дестабілізації поведінки. Такі діти нерідко з недостатньою терпимістю ставляться до дітей, що стоять нижче їх у плані розвитку здібностей. Ці та інші особливості таких учнів впливають на їх соціальний статус, коли вони опиняються в положенні "несхвалюваних". У зв'язку з

цим необхідно добиватися зміни такої позиції, і, перш за все, це пов'язано з підготовкою самих педагогів.

Тут варто навести кілька визначень обдарованості, які охоплюють різні критерії цього явища. Обдарованість - це системна якість психіки, що розвивається протягом життя, визначає можливість досягнення людиною більш високих (незвичайних, неабияких) результатів в одному або декількох видах діяльності порівняно з іншими людьми.

Обдарованість - це якісне своєрідне поєднання здібностей, що забезпечують успішне виконання діяльності.

За іншим визначенням обдарованість - сукупність задатків, природних даних, характеристика ступеня вираженості і своєрідності природних передумов здібностей. Також обдарованість - талановитість, наявність внутрішніх умов для видатних досягнень у діяльності.

Обдарована дитина - це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (або має внутрішні передумови для таких досягнень) в тому чи іншому виді діяльності. [1] [2]

Обдарованих дітей у ранньому віці відрізняє здатність простежувати причинно-наслідкові зв'язки і робити відповідні висновки. Для них характерна більш швидка передача нейронної інформації, їх внутрішньомозкова система є більш розгалуженою, з великою кількістю нервових зв'язків. Обдаровані діти зазвичай мають відмінну пам'ять, яка заснована на ранньому оволодінні мовою і абстрактним мисленням. Їх відрізняє здатність класифікувати і категоризувати інформацію і досвід, вміння широко користуватися накопиченими знаннями. Найчастіше уваги до обдарованих дітей приваблює їх великий словниковий запас, що супроводжується складними синтаксичними конструкціями, а також уміння ставити питання. Багато обдарованих дітей із задоволенням читають словники та енциклопедії, придумують слова, які повинні, на їхню думку, виражати їх власні поняття і уявні події, віддають перевагу іграм, що вимагають активізації розумових здібностей. Обдарованих дітей також відрізняє підвищена концентрація уваги на чому-небудь, наполегливість у досягненні результату в тій сфері, яка їм цікава. Однак властива багатьом з них різноманітність інтересів іноді призводить до того, що вони починають кілька справ одночасно, а також беруться за дуже складні завдання. У них також є прихильність до чітких схем і класифікацій. [4] [5] [6]

Ознаки обдарованості - це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності та можуть бути оцінені на рівні спостереження за характером її дій. Ознаки явної (виявленої) обдарованості зафіксовані в її визначенні і пов'язані з високим рівнем виконання діяльності. Разом з тим, про обдарованість дитини слід судити в єдності категорій "хочу" і "можу". Тому ознаки обдарованості охоплюють два аспекти поведінки обдарованої дитини: інструментальний і мотиваційний.

Інструментальний - характеризує способи її діяльності. Мотиваційний - характеризує ставлення дитини до тієї чи іншої сторони дійсності, а також до своєї діяльності. [1]

Інструментальний аспект поведінки обдарованої дитини може бути описаний наступними ознаками: 1. Наявність специфічних стратегій діяльності. Способи діяльності обдарованої дитини забезпечують її особливу, якісно своєрідну продуктивність. При цьому виділяються три основних рівня успішності діяльності, з кожним з яких пов'язана своя специфічна стратегія її здійснення: а) швидке освоєння діяльності і висока успішність її виконання; б) використання та винайдення нових способів діяльності умовах пошуку рішення в заданій ситуації; в) висунення нових

цілей діяльності за рахунок більш глибокого оволодіння предметом, що призводить до нового бачення ситуації і пояснює появу, на перший погляд, несподіваних ідей і рішень. Для поведінки обдарованої дитини характерний головним чином третій рівень успішності: новаторство, як вихід за межі вимог виконуваної діяльності. 2. Сформованість якісно своєрідного індивідуального стилю діяльності, що виражається в схильності "все робити по-своєму" і пов'язаного з притаманною обдарованій дитині самодостатньою системою саморегуляції. Індивідуалізація способів діяльності виражається в елементах унікальності її продукту. 3. Висока структурованість знань, вміння бачити досліджуваний предмет у системі, згорнутість способів дій у відповідній предметній області. Це проявляється у здатності обдарованої дитини, з одного боку, практично миттєво схоплювати найбільш істотну деталь серед безлічі інших предметних відомостей (вражень, образів, понять і т.д.) і, з іншого боку, напрочуд легко переходити від одиначної деталі до її узагальнення та розгорнутого контексту її інтерпретації. Іншими словами, своєрідність способів діяльності обдарованої дитини проявляється в її здатності у складному бачити просте, а в простому - складне. 4. Особливий тип навченості. Він може проявлятися як у високій швидкості та легкості навчання, так і в уповільненому темпі навчання, але з наступною різкою зміною структури знань, уявлень і вмінь

Мотиваційний аспект поведінки обдарованої дитини може бути описаний наступними ознаками: 1. Підвищена, вибіркова чутливість до певних сторін предметної дійсності (знаків, звуків, кольорів, рослин і т.д.) або певних форм власної активності (фізичної, художньої і т.д.), що супроводжується, як правило, переживанням почуття задоволення. 2. Яскраво виражений інтерес до тих чи інших занять або сфер діяльності, надзвичайно висока захопленість яким-небудь предметом, заглибленість в ту чи іншу справу. 3. Підвищена пізнавальна потреба, допитливість. 4. Переважання парадоксальної, суперечливої і невизначеної інформації, неприйняття стандартних, типових завдань і готових відповідей. 5. Висока критичність до результатів власної праці, схильність ставити надважкі цілі, прагнення до досконалості.

Психологічні особливості дітей, які демонструють обдарованість, можуть розглядатися лише як ознаки, що супроводжують обдарованість, але не обов'язково породжують її. Тому наявність зазначених психологічних особливостей може бути лише підставою для припущення про обдарованість, а не для висновку про її безумовну наявність. Поведінка обдарованої дитини зовсім не обов'язково має відповідати одночасно всім перерахованим вище ознакам. Поведінкові ознаки обдарованості варіативні і часто суперечливі за своїми проявами, оскільки значно залежать від соціального контексту. Тим не менш, навіть наявність однієї з цих ознак має привернути увагу фахівця і мотивувати його на ретельний і тривалий за часом аналіз кожного конкретного індивідуального випадку. [7]

Принципи побудови програм для обдарованих дітей.

Програма навчання для обдарованих дітей повинна відповідати їх специфічним потребам і можливостям, а також цілям, які висуваються до навчання цієї категорії учнів. Цим і визначається перелік вимог до побудови програм навчання для обдарованих дітей. Кожен окремий шкільний предмет являє собою, як правило, більш-менш замкнуте ціле зі своїм особливим матеріалом, досліджуваним безвідносно до матеріалу іншого предмета. Зміст же кожного навчального предмета представлено більшою або меншою кількістю тематичних розділів, головним чином досить самостійних і не пов'язаних між собою внутрішніми змістовними зв'язками. Тематичні розділи можуть охоплювати досить широкий зміст, хоча в будь-якому

випадку змістовні межі тематичних розділів досить жорсткі й вузькі. Зміст же кожного тематичного розділу включає, як правило, велику кількість фактичного матеріалу, що підлягає засвоєнню, а також містить інформацію про ті чи інші правила і закономірності, іноді узагальнення і теорії. Такий спосіб організації змісту добре відповідає основному завданню традиційного навчання - засвоєнню знань, умінь і навичок.

Можна сформулювати чотири важливих принципи організації змісту навчання для обдарованих школярів: 1. Гнучкі змістовні «рамки», що забезпечують можливість включення для вивчення тих чи інших тематичних розділів. 2. Великі змістовні одиниці, вивчення широких (глобальних), основних тем і проблем. 3. Міждисциплінарний підхід до вивчення змісту, що відповідає широкій допитливості обдарованих дітей, підвищеним творчим можливостям і світоглядному завданню розвитку цілісної картини світу. 4. Інтеграція тем і проблем для вивчення, що відносяться до однієї або різних галузей знань, шляхом встановлення внутрішніх взаємозв'язків змістовного характеру.

Всі чотири принципи тісно пов'язані. Фактично здійснення одного з них передбачає здійснення іншого. Так, не можна забезпечити гнучкі змістовні рамки без укрупнення змістових одиниць - вивчення широких, основоположних тем і проблем, вивчення ж широких тем неможливо без застосування міждисциплінарного підходу. Здійснення міждисциплінарного підходу передбачає ефективну інтеграцію тем всередині дисциплін і між ними. Високий рівень потреби обдарованих дітей у розумовому навантаженні змушує виділити ще один, 5-й принцип - принцип насиченості змісту навчання. По відношенню до принципів побудови змісту навчання для обдарованих дітей можна додати ще один, 6-й: проблемний характер вивчення змісту або вивчення відкритих тем і проблем. [3] [5]

Прагнення врахувати різноманітні запити обдарованих дітей, з одного боку, і різні завдання навчання з іншого, призвело до створення різних програм, які застосовуються у школі та за її межами (в зимових та літніх таборах, в будинках творчості і т. ін.). Ідеальна програма навчання обдарованих дітей теоретично повинна відповідати всім вимогам. Однак на практиці та чи інша програма може відповідати одним вимогам і не відповідати іншим. І це пов'язано не тільки з недосконалістю самих програм, але і з тими конкретними завданнями, на вирішення яких вони спрямовані.

Освітні програми націлені на те, що дитина повинна отримати певне коло знань, умінь і навичок у різних змістовних областях. Стандартна освітня програма може виявитися перешкодою на шляху розвитку обдарованої дитини. Існує два підходи до побудови освітніх програм для обдарованих дітей: перший пов'язаний з прискоренням процесу навчання. Діти з високими здібностями, з сильним випередженням в інтелектуальному розвитку навчаються за звичайними шкільними програмами, але їм дається можливість просуватися в тому темпі, який відповідає їх індивідуальним можливостям. Прискорення навчання може досягатися як за рахунок «перестрибування» через клас, так і за рахунок побудови індивідуальних програм проходження різних шкільних предметів для деяких учнів. Прискорене навчання дозволяє врахувати, головним чином, таку особливість обдарованої дитини, як швидкий темп інтелектуального розвитку. Таке навчання дозволяє обдарованим дітям уникнути нудьги і вивільнити час, який може бути ефективно використано за межами школи. Однак очевидно, що прискореного навчання, в тому випадку якщо використовується змістовно не перероблена шкільна програма, властиві всі ті ж недоліки, які характерні для традиційного підходу. Крім того, можуть виникати й інші проблеми.

Інший підхід пов'язаний зі зміною змісту навчання у бік його збагачення. Це шлях поглибленого чи розширеного вивчення окремих тем, проблем, предметів і цілих наукових галузей, що дозволяє обдарованим дітям просуватися в освоєнні цікавлять їх предметів і областей значно далі, ніж їх одноліткам. Збагачені освітні програми поглибленого типу дозволяють дитині досягти високого рівня компетентності в одній або декількох галузях наукового знання. Такі програми дозволяють врахувати яскравий, виборчий інтерес і чутливість до певних сторін дійсності, підвищену потребу в розумовому навантаженні, настільки характерні для обдарованих дітей, і відповідають таким вимогам до програм для обдарованих, як насиченість змісту і забезпечення можливості поглибленого вивчення тем (дисциплін), вибраних учнем. У поєднанні ж з прискоренням навчання можливості врахувати особливості обдарованих дітей можуть збільшуватися: задовольняється виборчий інтерес дитини, потреба в розумовому навантаженні, і при цьому темп навчання відповідає індивідуальним особливостям темпу інтелектуального розвитку. Збагачені програми поглибленого типу досить поширені і успішно застосовуються в нашій країні. При всіх своїх перевагах цей підхід також має і недоліки. Він мало придатний на початкових етапах навчання і для дітей із загальною обдарованістю.

Таким чином, можна констатувати, що ні прискорений розвиток, ні загальне збагачення шкільного курсу, ні тренінгові програми не підходять як один тотальний захід, тому що не можуть вирішити весь комплекс проблем навчання і розвитку обдарованих дітей. Ця проблема може бути вирішена лише в рамках освітньо-розвиваючих програм, які відкривають можливості здійснення цілісного підходу до навчання і розвитку дітей на основі міждисциплінарних зв'язків. У категорію освітньо-розвиваючих програм можна віднести такі, які ставлять завдання засвоєння знань та розвиток творчої особистості дитини як рівноправні елементи. На практиці це здійснюється, як правило, і за рахунок тієї чи іншої якісної зміни змісту навчання, і за рахунок впровадження різних методик навчання, які забезпечують розвиток мислення та емоційно-особистісної сфери дитини в процесі засвоєння навчального змісту.

Стосовно обдарованих дітей теоретично можна виділити численні різновиди таких програм, які являють собою різні комбінації освітніх і розвиваючих систем з урахуванням міждисциплінарних зв'язків. Однак насправді освітньо-розвиваючих програм існує значно менше, ніж це можна було б уявити. Це пов'язано як з трудомісткістю робіт зі створення таких програм, так і з проблемами їх втілення у практику навчання. Розробка і впровадження освітньо-розвиваючих програм є одним із найбільш перспективних напрямків, оскільки саме цей шлях відкриває можливість для здійснення ідеалу цілісності розвитку, дозволяє школі та іншим навчальним закладам стати місцем розвитку обдарованості дитини. Для того щоб навчальний заклад став справжнім місцем розвитку обдарованості дитини, навчання має бути побудовано з урахуванням усіх вимог до програм для обдарованих дітей. [3] [6]

Список використаних джерел:

1. Грабовський А. І. До питання про класифікацію видів дитячої обдарованості //Педагогіка.-2003.-№8.-С.13-18.
2. Степанов В. Г. Психологія обдарованості дітей і підлітків //Питання психології.-2000.-№3.-С.140-143.
3. Щербанова Є. І. Труднощі в навчанні обдарованості школярів //Питання психології.2003.-№3.-С.132-145.
4. Загребельна О.О. Дослідження проявів інтелектуальної та творчої обдарованості: теоретичний аналіз /О.О. Загребельна //Обдарована дитина. – 2008. – № 8. – С. 63-64.